

О. І. Козут

Злиття великих нафтових компаній та його вплив на українську нафтову промисловість

Проаналізовано історичні аспекти злиття одних із найбільших нафтових компаній світу, а саме злиття Тюменської нафтової компанії та британської British Petroleum. Досліджено вплив даного економічного процесу на український ринок нафтопродуктів, враховуючи тенденцію розвитку українського нафтового ринку під впливом ТНК-ВР.

Ключові слова: злиття, монополні прибутки, консорціум, картельна угода.

Нафта залишається одним з основних ресурсів світового господарства. І попри всі застереження щодо швидкого вичерпування цього енергоресурсу, пошук та розвідування нових родовищ триває.

Злиття та картельні угоди нафтових компаній, одновекторні інвестиційні потоки – все це посилює монополізацію ринку енергоресурсів. Адже фактично кожна держава, в тому числі й Україна, залежить від світових цін та обсягів поставок нафти. Утворення компанії ТНК-ВР, внаслідок злиття Тюменської нафтової компанії (ТНК) і британської British Petroleum (BP)¹ у 2003 р. стало визначною подією у нафтовому секторі промисловості, адже російські ресурси та новітні технології Великобританії дали поштовх до створення якісно нових нафтопродуктів, реалізація яких активно поширюється і на українському ринку.

Мета роботи – дослідити процес злиття Тюменської нафтової компанії та британської British Petroleum (BP) та проаналізувати його вплив на український сектор нафтової промисловості.

Вагомий внесок у дослідження проблем розвитку світового ринку енергоресурсів та динаміки цін на нафту та нафтопродукти зробили вчені: М. Гончар, О. Малиновський [1], А. Яценко [2], Ю. Пахомов [3], Дж. Солон [4], К. Солонінко [5], Л. Чао-Вей [6]. Дослідження процесів та напрямків розвитку світового ринку нафти є актуальним питанням, особливо зважаючи на те, що сьогодні нафта залишається передовим світовим енергоресурсом. У цьому ракурсі питання злиття й утворення ТНК-ВР та його вплив на світовий ринок нафти не було глибоко досліджено і потребує ґрунтовного вивчення.

З початку ХХ ст. видобуток і торгівлю нафтою контролювали фактично вісім великих нафтових компаній: американські – «Ексон», «Мобіл», «Галф», «Тексако», «Сокал», англійська – «Бритиш Петроліум», англо-голландська – «Роял-Датч-Шелл» і французька – «Компані франсез дю петроль», які уклали між собою угоду про принципи функціонування світового нафтового ринку. Фактично ця угода передбачала незмінність розподілу промисловості та торгівлі нафтою між її учасниками. Компанії Міжнародного нафтового картелю (МНК), створеного у 1928 р., одержували нафту за концесійними угодами, а експортували її за довгостроковими контрактами своїм відділенням або ж самостійним переробним компаніям. Ціни на нафту МНК встановлював односторонньо, що давало змогу довготривало утримувати низьку ціну на сиру нафту та високу на нафтопродукти.

У порівнянні з 70-ми роками тенденція розвитку світового ринку нафти змінилася протягом 90-х років, коли ціна на нафту визначалася за допомогою

© О. І. Козут, 2012.

¹ British Petroleum (BP) – Бритиш Петроліум.

не лише монопольного принципу. Країни-експортери які фактично диктували ціни на нафту, були змушені частково здати позиції, оскільки швидкий розвиток світової торгівлі на біржах зумовив зміну процесу ціноутворення на нафту. У 1986 р., напередодні початку «цінової війни», на Нью-Йоркській товарній біржі (NYMEX) розпочалася торгівля ф'ючерсами на сиру нафту. З 1988 р. торгівля такими контрактами здійснювалася на Лондонській міжнародній нафтовій біржі (LIPE), а з 1990 р. – на Сінгапурській нафтовій біржі (SIMEX).

Для втримання монопольної влади компанії, які контролювали нафтову промисловість, були змушені вдатися до певних дій [2].

Змін вимагали й інші умови тогочасного стану міжнародних економічних відносин – розпад СРСР призвів до формування приватного сектору в колишніх соціалістичних республіках. У процесі реорганізації та приватизації в Росії сформувалися 13 великих нафтових компаній: «Лукойл», «Сургутнефтегаз», «Юкос», «Татнефть», «Сиданко», Тюменська нафтова компанія, «Сибнефть», «Роснефть», «Башнефть», «Славнефть», Східна нафтова компанія, «ОНАКО», «КоміТЕК». Ці компанії стали одними з основних виробників нафтової промисловості.

Усе це спричинило певні зміни на світовому ринку нафти, МНК втратила свої позиції, тому великі нафтові компанії зробили новий крок для збереження впливу над дорогоцінним ресурсом – злиття нафтових гігантів.

Внаслідок злиття нафтових і газових активів компаній ВР і активів Тюменської нафтової компанії в 2003 р. утворилася компанія, яка входить у світову десятку за обсягом видобутку і торгівлі нафтою – ТНК-ВР. У вільному обсязі перебуває лише 5% цінних паперів «ТНК-ВР Холдингу», решта зосереджена у руках акціонерів. [6]

Утворення ТНК-ВР дало можливість не лише збереження монопольного контролю, а й за допомогою зовнішніх інвестицій збільшити роздрібну мережу компанії на території Росії та України. Глобальність і важливість такого кроку для обох країн підтверджується присутністю при підписанні договору про злиття у Лондоні російського президента В. Путіна та прем'єр-міністра Великобританії Т. Блера. Основною стратегією новоутвореної компанії стало зниження собівартості видобутку й переробки нафти та збільшення обсягів торгівлі.

Етапом, що завершував інтеграційний процес Тюменської нафтової компанії та ВР, стало рішення про створення підприємства, яке було б центром корпоративного управління ТНК-ВР в Україні. Швидкий розвиток бізнесу в Україні, можливість збільшення роздрібно торгівлі нафтопродуктами вимагали координації бізнес-діяльності на українській території. У липні 2004 р. компанія «ТНК-ВР-Комерс» розпочала свою роботу. Проте варто зазначити, що діяльність Тюменської нафтової компанії на території України розпочалася ще у 2000 р., коли на приватизаційному аукціоні Фонду державного майна України, де дочірнє підприємство «ТНК-Україна» уклало договір купівлі-продажу з Урядом України на 67,6% акцій ВАТ «Лисичанськнафтооргсинтез» (ЛНОС) [7]. Неспроможність ефективного управління нафтовим сектором України Урядом призвела до розгортання збутових підприємств нафтопродуктів «Лисичанськнафтооргсинтезу» на території України Тюменською нафтовою компанією, а згодом об'єднаної компанії ТНК-ВР.

Такий приватизаційний процес спричинив певні економічні наслідки, основні з яких такі:

- Грошові надходження до держбюджету від приватизації.
- Погашення внутрішніх боргів підприємства.
- Здійснення розрахунків з зовнішніми кредиторами ЛНОС.

- Вливання в оборотні кошти підприємства та здійснення його реконструкції.
- Збільшення робочих місць.
- Втрата Україною контролю над одним із нафтових підприємств національного масштабу.

ТНК-ВР, основою діяльності якої залишалася переробка сирової нафти з початку свого утворення, намагалася збільшити за допомогою ЛНОС не лише обсяги готової продукції, а й збільшити точки збуту на території України, тим самим отримавши контроль над українським ринком нафти.

Мережа роздрібної торгівлі компанії включає приблизно 1600 заправних станцій в Росії та Україні, які працюють під брендом ТНК-ВР.

Дещо скоротила процес зростання та економічної експансії ТНК-ВР на території України й загальна ситуація у компанії, що склалася у 2007 р. ТНК-ВР зіткнулася з багатьма претензіями з боку влади, яка звинувачувала її у порушенні певних умов щодо освоєння нафтових і газових родовищ. До цього додався ще внутрішній конфлікт акціонерів навесні 2008 р. Розбіжності російського консорціуму ААР та британської компанії ВР стосувалися виходу російської компанії на зарубіжні ринки. Проте довгострокова стратегія компанії наголошує на тому, що всі закордонні проекти ТНК-ВР повинні розвиватися, виходячи з їх ефективності, незважаючи на те, що інколи вони можуть суперечити бізнесу ВР. Конфлікт завершився зміною виконавчого управління компанії, в тому числі й на українській території.

Нові умови спричинила світова фінансова криза 2008 р., яка сколихнула увесь світовий фінансовий ринок, зменшила швидкість розвитку міжнародних проектів ТНК-ВР, однак на невеликий період [9].

Проте узгоджена політика Організації країн – експортерів нафти стримувала відносно високу світову ціну на нафту, що давало можливість російсько-британській компанії функціонувати за звичних умов.

Позитивно вплинуло й те, що криза надала великим компаніям, таким як ТНК-ВР, можливість розширення бізнесу, оскільки в умовах кризи зросла пропозиція з продажу невеликих мереж АЗС, ринкова ціна яких значно впала. Якщо в період кінця 2007 р. – початок 2008 р. вартість однієї компанії АЗС в Україні в середньому перевищувала 4 млн. доларів, то в умовах кризи вона знизилася до 1-1,5 млн. доларів. «ТНК-Комерс», яка діяла на території України, використала такі економічні обставини для збільшення свого впливу та розширення мережі роздрібної торгівлі нафтопродуктами на території нашої країни [6].

Економічні проблеми Росії, які стали активно вираженими після кризи 2010 р., збільшили вплив і значущість російських нафтових компаній. А саме: неспроможність конкурувати на міжнародному ринку готових продуктів промисловості через технологічно відсталий процес виробництва та застарілі технології залишала експорт нафти основним доходом держави. Кошти від експорту енергоресурсів фінансували й надалі фінансують також і імпорт. Зниження фінансування призведе не лише до збільшення дефіциту бюджету, але й до ряду інших проблем, зокрема, скорочення внутрішнього споживання, зниження добробуту населення, скорочення виробництва тих секторів промисловості, що функціонують на основі імпоротної сировини та економічного спаду в країні в цілому. Тому Росія будь-якою ціною прагнула втримати свою позицію на нафтовому ринку за допомогою зовнішніх грошових вливань. Навіть незважаючи на серйозний конфлікт акціонерів, який відбувся наприкінці 2010 р., компанія ТНК-ВР продовжувала функціонувати і збільшувати об'єми торгівлі. Активно збільшувала вона вплив і на території України, розраховуючи на довгострокові інвестиції в укра-

їнську нафтову промисловість для фактично повного задоволення внутрішніх потреб України власною нафтою та нафтопродуктами [10].

Про це свідчить і той факт, що протягом 2010-2011 рр. переробка нафти в Україні значно скоротилася. Найбільше переробку знизили нафтопереробні заводи групи «Приват» – Кременчуцький («Укртатнафта») і Дрогобицький («Галичина»). Переробка нафти Кременчуцьким НПЗ скоротилася на 18,2% – до 1,5 млн. т, а Дрогобицький зменшив її в 2,1 разу – до 104,5 тис. т. Ще один завод вищезгаданої групи – Надвірнянський («Нафтохімік Прикарпаття») – переробив 128,7 тис. т сировини, тоді як в аналогічному періоді 2010 р. простоював. Українські НПЗ втратили 8% ринку нафтопродуктів, а їхнє місце зайняло імпортерне паливо [9]. В той же час з Лисичанський нафтопереробний завод, який входить до консорціуму ТНК-ВР, збільшив переробку нафти протягом 2010-2011 рр. Це відбулося частково за рахунок завантаження заводу на давальницьких умовах. Російсько-британська компанія збільшує і закріплює свої позиції на українській території.

За десять років ТНК, а згодом ТНК-ВР інвестувала в Лисичанський нафтопереробний завод 600 млн. дол. Це значні іноземні вливання. У компанії є десятирічний бізнес-план, згідно з яким намічено здійснити чималі інвестиції в українську нафтову промисловість впродовж 2012-2021 рр. Основні вливання буде зроблено в проекти підвищення якості палив до стандарту Євро-5 і збільшення обсягів переробки нафти. Звичайно, план може корегуватися впродовж майбутніх років. Проте нафтова промисловість України перебуває дещо в тіньовому секторі економіки. Якщо цей сегмент української економіки стане більш прозорим і стабільним, то керівництво компанії прискорить здійснення запланованих проектів. Україні потрібна власна потужна нафтопереробка. З цією метою 1 березня 2011 р. Лисичанський нафтопереробний завод закрили на реконструкцію або можливий продаж. Адже застарілі технології значно зменшують ефективність переробки сирової нафти. У разі реконструкції вливання таких зовнішніх інвестицій дасть змогу не лише збільшити обсяг готової продукції при сталих затратах ресурсів, а й залишити кількість робочих місць і навіть частково збільшити, покращити умови праці та зменшити кількість шкідливих викидів в атмосферу [8]. Проте керівництво компанії зазначає, що закриття ЛНОС не відіб'ється на якості та кількості пального на українському ринку під брендом ТНК-ВР, яке буде привізним.

Сектор нафтової промисловості – одна із стратегічних галузей економіки, яка надає державі економічної і політичної могутності на міжнародній арені, тому країни, що володіють даним ресурсом, прагнуть втримувати і покращувати свої позиції. Злиття і утворення ТНК-ВР розширило можливості обох компаній, в руках яких фактично зосередилося близько 15% світової нафтової торгівлі. Такий процес отримав позитивні і негативні наслідки для світової економіки в цілому та для окремих країн. Основним негативним наслідком є монопольна влада та монопольні прибутки. Позитивним – іноземні вливання у нафтову промисловість тих країн, які не можуть самостійно впоратися з цим завданням. Щодо України, то приватизація ВАТ «Лисичанськнафтооргсинтез» створила робочі місця, збільшила податкові надходження до держбюджету, але держава втратила стратегічно важливе підприємство. Діяльність ТНК-ВР забезпечила український ринок якісними нафтопродуктами і в той же час не дає можливості розвиватися вітчизняним нафтовим підприємствам. Безперечно, утворення і функціонування ТНК-ВР, у тому числі й на території України, дає позитивні і негативні економічні ефекти, але на даний момент позитивних спостерігається більше, осно-

вний з яких полягає у нормальному функціонуванні і постачанні нафтопродуктів на внутрішній український ринок.

Список використаних джерел

1. Гончар М. Запобігання енергетичним кризам через створення секторних режимів прозорості і довір'я у Європі / М. Гончар, О. Малиновський. – Режим доступу : <http://nomos.com.ua/content/view/321/86/>.
2. Яценко А. Міжнародні ринки ресурсів / А. Яценко ; під заг. ред. Ю. В. Макогона. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 194 с.
3. Пахомов Ю. М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К. : Україна, 1997. – С. 139-159.
4. Speech by Javier Solana .The External Energy Policy of the European Union»/ IFRI/Brussels//1 February 2008. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/E /discours/98532.pdf.
5. Солонінко К. С. Міжнародна економіка : навч. посібн. / К. С. Солонінко. – К.: Кондор, 2008. – 380 с.
6. Chao-Wei L. Singapore's Export Promotion Strategy and Economic Growth / L. Chao-Wei // Working paper. – 2001, March. – № 116. – 18 p.
7. Офіційний сайт ТНК-ВР. – Режим доступу : <http://www.tnk-bp.ru/>.
8. Офіційний сайт ТНК-ВР-Комерс. – Режим доступу : <http://www.tnk-bp.com.ua/>.
9. Огляд фінансових ринків. – Режим доступу : <http://benzotank.km.ua/rinok-nafti/>.
10. Fincompass – новини економіки та фінансів України: Ціни на нафту можуть перевищити 150 доларів за барель. – Режим доступу : <http://fincompass.org.ua/analytics/2731>.

Козум О. И. Слияние крупных нефтяных компаний и его влияние на украинскую нефтяную промышленность.

Проанализированы исторические аспекты слияния одних из крупнейших нефтяных компаний мира. В частности, рассмотрен процесс слияния Тюменской нефтяной компании и британской British Petroleum, рассмотрена стратегия развития новообразованной компании и ее функционирование в условиях финансового кризиса 2008 г. Исследовано влияние монополизации на украинский рынок нефтепродуктов и тенденции развития украинского нефтяного рынка под влиянием ТНК-ВР.

Ключевые слова: слияние, монополия прибыль, консорциум, картельное соглашение.

Kohut O. I. The Merger of Large Oil Companies and its Impact on the Ukrainian Oil Industry.
Historical aspects of the merger of the largest oil companies (in particular, the process of Tyumen Oil Company and British Petroleum merger) are analyzed. The development strategy of the newly created company and its operation in financial crisis of 2008 is examined. The effect of monopolization on the Ukrainian oil market and trends of the Ukrainian oil market development under the influence of TNK-BP are defined.
Key words: merger, monopoly profit, consortium, cartel agreement.

Надійшло 25.05.2012 р.